

0111 განათლების მეცნიერება EDUCATION SCIENCE

მარტივი და რთული წინადადებების სტრუქტურული ანალიზი ქართულ ენაში

მზია ზანგალაძე

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

E-mail: zangaladzemzia@gmail.com

რეზიუმე

ნაშრომი ეხება ქართული ენის სინტაქსში წინადადების ორი ძირითადი ტიპის - მარტივი და რთული წინადადებების - სტრუქტურულ ანალიზს. განხილულია წინადადების ფორმალური ორგანიზების პრინციპები, გრამატიკული საფუძვლის (შემასმენლის) როლი, მარტივი წინადადების შიდა სტრუქტურული ვარიანტები (ერთწევრიანი/ორწევრიანი; გაუვრცობელი/გავრცობილი; ელიფსური კონსტრუქციები) და რთული წინადადების ძირითადი ტიპები (თანწყობილი, დაქვემდებარებული და შერეული). წარმოდგენილია კავშირის საშუალებები, ქვეწყობის მარკერები, ინტონაციური და პუნქტუაციური ნიშნები, აგრეთვე წინადადებათაშორისი სემანტიკურ-ფუნქციური ურთიერთობები (დროითი, მიზეზობრივი, მიზნობრივი, პირობითი, დათმობითი და სხვ.). დასკვნაში გამოკვეთილია ის სტრუქტურული თავისებურებები, რომლებიც ქართულ წინადადებას აძლევს მოქნილობასა და მრავალვარიანტულობას.

საკვანძო სიტყვები: სინტაქსი, წინადადება, მარტივი წინადადება, რთული წინადადება, თანწყობა, ქვეწყობა, გრამატიკული საფუძველი, ელიფსი, კავშირი, ინტონაცია.

შესავალი

ქართული ენის სტრუქტურული მოქნილობა - თავისუფალი სიტყვათწყობა, ინტონაციის მაღალი ფუნქციური დატვირთვა და ქვეწყობის მდიდარი მარკერების სისტემა - განაპირობებს წინადადებათა მოდელების მრავალფეროვნებას და ტექსტის ორგანიზების ფართო შესაძლებლობას. წინადადება ენის ძირითადი საკომუნიკაციო ერთეულია, რომელიც ერთდროულად არის ფორმალურად ორგანიზებული და შინაარსობრივად დასრულებული. ქართული ენის სინტაქსში წინადადების სტრუქტურის ანალიზი მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ სისტემური აღწერისათვის, არამედ მეტყველებაში აზრის ორგანიზების, ტექსტის აგების და სტილისტიკური ეფექტის კვლევისათვისაც. წინადადების ტიპების დიფერენცირება - მარტივი/რთული - ეფუძნება არა სიტყვათა რაოდენობას, არამედ გრამატიკული საფუძვლების რაოდენობას, რის ცენტრსაც ქართულში წარმოადგენს შემასმენელი. ნაშრომის მიზანია გამოიკვეთოს მარტივი და რთული წინადადებების სტრუქტურული მოდელები, მათი შიდა ორგანიზაცია და კავშირების მექანიზმები, ხოლო მისი ამოცანებია:

1. წინადადების სტრუქტურული მინიმუმის განსაზღვრა და გრამატიკული საფუძვლის როლის ჩვენება;
2. მარტივი წინადადების ძირითადი სტრუქტურული ტიპების აღწერა;
3. რთული წინადადების ტიპების (თანწყობა/ქვეწყობა/შერეული) სისტემური ანალიზი;
4. ფორმალური ნიშნების (კავშირები, ქვეწყობის მარკერები, ინტონაცია/პუნქტუაცია) და ფუნქციური განსხვავებების შეჯერება.

წინადადების სტრუქტურული მინიმუმის განსაზღვრისა და გრამატიკული საფუძვლის როლის ჩვენებისას ხაზი უნდა გაესვას წინადადების სტრუქტურულ საფუძველს, რომელიც ქართულ წინადადებაში ეყრდნობა ზმნა/შემასმენელს - გრამატიკული ორგანიზების ცენტრს, ქმნის წინადადების **პრედიკატულ ბირთვს** და ხშირად განსაზღვრავს დანარჩენი წევრების რაოდენობასა და ფორმას (ვალენტობა). ამ თვალსაზრისით, წინადადების სირთულე პირველ რიგში განისაზღვრება იმით, თუ რამდენი პრედიკატული ბირთვი მონაწილეობს ერთ კონსტრუქციაში. მაგ. **მარტივი წინადადება** - ერთი პრედიკატული ბირთვია (ერთი გრამატიკული საფუძველი). **რთული წინადადება** - ორი ან მეტი პრედიკატული ბირთვი (მრავალფუძიანი კონსტრუქცია), ნაწილებს შორის კავშირი შეიძლება იყოს კავშირებით ან უკავშიროდ (ინტონაციურად).

ძირითადი ნაწილი

მარტივი წინადადების სტრუქტურულ ტიპებში მოიაზრება: ერთწევრიანი, ორწევრიანი, გაუვრცობელი, გავრცობილი მარტივი წინადადება და ელიფსური წევრები. ერთწევრიანი წინადადება ფორმალურად არ საჭიროებს ქვემდებარეს, რადგან პრედიკატულობა სრულდება მხოლოდ ერთ ბირთვზე დაყრდნობით. მაგ. წვიმს, აცივდა, დაღამდა. ასეთი კონსტრუქციები ქართულში ხშირია ბუნებრივი

მოვლენების, მდგომარეობის, დროის ცვლილებისა და ზოგადი შეფასების გამოსახატავად. სტრუქტურული კრიტერიუმი აქ არის **ქვემდებარის არსაჭიროება** (არა უბრალოდ „არარსებობა“, არამედ სისტემური ფუნქცია). არსებობს აგრეთვე სახელური ერთწევრიანი წინადადებებიც: მაგ. გაზაფხული, სიჩუმე, ღამე. ორწევრიანი წინადადება შეიცავს **ქვემდებარესა** და შემასმენელს (სრულ ან ელიფსურ ფორმაში), რაც ქმნის კლასიკურ პრედიკატულ წყვილს. მაგ. მზე ამოდის.

ქართულში ქვემდებარის ფორმა ხშირად განპირობებულია ზმნის კლასით, რიგითა და მართვის თავისებურებებით; თუმცა სტრუქტურული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ის, რომ პრედიკატული ბირთვი შესაძლებელს ხდის წინადადებაში სავალდებულო/არასავალდებულო წევრთა განაწილებას.

მარტივი წინადადება შეიძლება იყოს გაუვრცობელი ან გავრცობილი: გაუვრცობელია წვიმს; ბავშვი იცინის. გავრცობილია - ის საღამოს სწრაფად წავიდა სახლიდან. გაფართოება ხორციელდება დამატებითი წევრებით (დამატება/ განსაზღვრება/ გარემოება), თუმცა გრამატიკული საფუძვლის ერთიანობა უცვლელია; ამიტომ ასეთი წინადადება რჩება მარტივად.

ქართულ მეტყველებაში ფართოდაა გავრცელებული **ელიფსური მოდელები**, როცა რომელიმე წევრი კონტექსტიდან აღდგება: მე წავედი, შენ? (მეორე ნაწილში შემასმენელი გამოიტოვება, მაგრამ აზრობრივად აღდგება: „შენ (წახვედი)?“). ელიფსი მნიშვნელოვანია სტრუქტურული ანალიზისთვის, რადგან გვიჩვენებს, რომ წინადადების ფორმა ხშირად ეკონომიურია, ხოლო გრამატიკული/სემანტიკური სრული სტრუქტურა კონტექსტით ივსება.

ქართულ ენაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია რთული წინადადებას, მასში შემავალ კავშირებსა და სტრუქტურულ მოდელებს.

რთული წინადადება შეიცავს მინიმუმ ორ პრედიკატულ ბირთვს და წარმოადგენს **ნაწილების სისტემას**, რომლის ერთიანობას ქმნის კავშირი (კავშირები/ქვეწყობის მარკერები/ინტონაცია) და საერთო კომუნიკაციური მიზანი. სტრუქტურულად უნდა განვასხვავოთ:

1. **თანწყობილი რთული წინადადება** (პარატაქსი)
2. **დაქვემდებარებული რთული წინადადება** (ჰიპოტაქსი)
3. **შერეული ტიპი** (თანწყობისა და ქვეწყობის კომბინაცია)

თანწყობაში ნაწილები ძირითადად თანაბარუფლებიანია - თითოეულმა შეიძლება დამოუკიდებელ წინადადებადაც იარსებოს. კავშირი ხშირად გამოიხატება თანწყობითი კავშირებით: **და, მაგრამ, ან, თუმცა, ხოლო** და სხვ. მაგალითად:

- ა. მზე ამოვიდა და არემარე განათდა;
- ბ. ხან წვიმს, ხან თოვს, ხან დარია.

თანწყობილი სტრუქტურა გვამღვეს მოვლენების **დამატების, დაპირისპირების, არჩევანის ან შედარების** ორგანიზებას. პუნქტუაცია (მძიმე/წერტილ-მძიმე) ხშირად ასახავს ნაწილთა ინტონაციურ გამოიჯენას, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ნაწილები გრძელია ან შიგნითაც აქვს გაფართოებები.

უკავშირო თანწყობაც შესაძლებელია, როცა კავშირს ინტონაცია და პუნქტუაცია ანაცვლებს. მაგ. *ცა ვარსკვლავებით შემოიჭედა, წყნარად აცურდა ნარნარი მთვარე*. აქ ურთიერთობა თანწყობითია, მაგრამ კავშირი ფორმალურად არ ჩანს. ქვეწყობილ წინადადებაში ერთ-ერთი ნაწილი არის **მთავარი**, მეორე კი - **დამოკიდებული**; დამოკიდებული ნაწილი ასრულებს წინადადების რომელიმე წევრის ფუნქციას ან გამოხატავს გარემოებით ურთიერთობას.

ქვეწყობის ხშირი კავშირებია: **რომ, რადგან, თუ, რათა, როცა/როდესაც, სადაც, როგორც, თითქოს** და სხვ.

- *ვიცი, რომ ის მოვა* (შინაარსობრივი/შემსრულებელი ქვეწყობა).
- *არ მოვედი, რადგან გავცივდი* (მიზეზობრივი).
- *თუ იჩქარებ, მოასწრებ* (პირობითი).
- *წავედი, რათა ყველაფერი დამესრულებინა* (მიზნობრივი).
- *როცა დაბრუნდა, უკვე გვიანი იყო* (დროითი).

დაქვემდებარებული წინადადება სტრუქტურულად ხშირად ფუნქციონირებს როგორც წინადადების წევრი:

- **დამატებითი ქვეწყობა:** *ვხედავ, რომ...*
- **განსაზღვრებითი ქვეწყობა:** *კაცი, რომელიც მოვიდა...*
- **გარემოებითი ქვეწყობა:** *როცა..., სადაც..., რადგან..., თუ...*

აქ მთავარი განსხვავება თანწყობასთან შედარებით არის **იერარქია**: ერთი ნაწილი ემსახურება მეორეს, ანუ სინტაქსური დამოკიდებულება აშკარადაა.

ქართულ ენაში უხვადაა შერეული ტიპის რთული წინადადებები. იგი ქმნის მრავალსაფეხურიან სტრუქტურას, სადაც ნაწილები ზოგან თანწყობითაა შეკრული, ზოგან - ქვეწყობით. მაგ.: ვიფიქრე, რომ მოვიდოდა, და ამიტომ დაველოდე. აქ გვაქვს ქვეწყობა (რომ მოვიდოდა) და თანწყობა (და ამიტომ...). შერეული სტრუქტურები განსაკუთრებით ხშირია აკადემიურ და ოფიციალურ ტექსტებში, რადგან იძლევა არგუმენტის რთულად ორგანიზების საშუალებას (მიზეზი→დასკვნა; პირობა→შედეგი; განმარტება→დამატება და სხვ.).

მარტივი და რთული წინადადებების შედარებითი ანალიზისათვის ყურადსაღებია:

ა. სტრუქტურული განსხვავება. მაგალითად:

1. მარტივი წინადადება: ერთი პრედიკატული ბირთვი, ერთი გრამატიკული საფუძველი.
2. რთული წინადადება: ორი ან მეტი პრედიკატული ბირთვი, ნაწილის/ნაწილების სისტემა.

ბ. ფუნქციური განსხვავება.

მარტივი წინადადება ხშირად ემსახურება პირდაპირ, ლაკონურ კომუნიკაციას (ინფორმაციის გადაცემა ერთ ცენტრზე), ხოლო რთული წინადადება - ლოგიკურ-კავშირითი ურთიერთობების გამოხატვას: მიზეზი-შედეგი, პირობა-შედეგი, დროითი თანმიმდევრობა, მიზანი, დათმობა და ა.შ.

გ. ქართული ენის სპეციფიკა: სიტყვათწყობა და ინტონაცია.

ქართული სიტყვათწყობა შედარებით თავისუფალია, რაც სტრუქტურულ მრავალვარიანტულობას ზრდის. რთულ წინადადებაში განსაკუთრებით დიდ როლს თამაშობს ინტონაცია (ნაწილთა გამიჯვნა/გაერთიანება) და პუნქტუაცია, რომელიც წერილობით მეტყველებაში კავშირის ფორმალიზებულ ნიშანს წარმოადგენს. ამასთან, ქვეწყობის მარკერები („რომ“, „თუ“, „როცა“ და სხვ.) ქმნიან მკაფიო სინტაქსურ სიგნალს და ტექსტის გაგებას ამარტივებენ.

დასკვნა

კვლევა ეფუძნება ქართული ენის სტრუქტურულ მოქნილობას, რაც გამოიხატება თავისუფალ სიტყვათწყობაში, ინტონაციის მაღალ ფუნქციურ დატვირთვასა და ქვეწყობის მდიდარ მარკერებში. წინადადება განიხილება როგორც ენის ძირითადი საკომუნიკაციო ერთეული, რომელიც ერთდროულად არის ფორმალურად ორგანიზებული და შინაარსობრივად დასრულებული. ნაჩვენებია, რომ წინადადების ტიპების დიფერენცირება ეფუძნება არა სიტყვათა რაოდენობას, არამედ პრედიკატული ბირთვების რაოდენობას, რომლის ცენტრიც შემასმენელია. აღწერილია მარტივი წინადადების ძირითადი სტრუქტურული მოდელები. ასევე ყურადღება ეთმობა რთული წინადადების სტრუქტურას, როგორც მრავალფუძიან კონსტრუქციას. გაანალიზებულია მისი ძირითადი ტიპები. ხაზგასმულია თანწყობასა და ქვეწყობას შორის სტრუქტურული იერარქიის განსხვავება და შერეული მოდელების როლი რთული ტექსტური ორგანიზაციის შექმნაში. კვლევაში იკვეთება, წინადადების სტრუქტურული მრავალფეროვნება განპირობებული პრედიკატული ბირთვის ცენტრალური ფუნქციით, სიტყვათწყობის თავისუფლებითა და კავშირის ფორმალურ-სემანტიკური საშუალებების სიუხვით.

ლიტერატურა

1. შანიძე, ა. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბილისი.
2. კვაჭაძე, გ. თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი. თბილისი.
3. იმნაიშვილი, ი. ქართული ენის სინტაქსური სტრუქტურები. თბილისი.
4. Aronson, H. Georgian: A Reading Grammar. (2nd ed.).
5. Hewitt, G. Georgian: A Learner's Grammar.

Structural Analysis of Simple and Complex Sentences in the Georgian Language

Mzia Zangaladze

Abstract

The paper addresses a structural analysis of two main sentence types in Georgian syntax—**simple** and **complex sentences**. It examines the principles of formal sentence organization, the role of the grammatical core (predicate), internal structural variants of the simple sentence (one-member/two-member; non-extended/extended; elliptical constructions), and the main types of complex sentences (coordinate, subordinate, and mixed). The study presents means of connection, markers of subordination, intonational and punctuation features, as well as semantic–functional relations between clauses (temporal, causal, purposive, conditional, concessive, etc.). The conclusion highlights the structural characteristics that give the Georgian sentence its flexibility and multivariant nature.

Keywords: syntax, sentence, simple sentence, complex sentence, coordination, subordination, grammatical core, ellipsis, conjunction, intonation.